

Wiesław Magdziak

PERSPEKTYWY EPIDEMIOLOGII W POLSCE. BILANS OTWARCIA NA XXI WIEK. CHOROBY ZAKAŻNE*

Państwowy Zakład Higieny. Zakład Epidemiologii

W celu dokonania przeglądu aktywności instytucji zaangażowanych w badania z zakresu epidemiologii chorób zakaźnych, a także z zakresu szkolenia przeddyplomowego i dyplomowego w tej dziedzinie przesłano opracowaną „ad hoc” ankietę do wojewódzkich stacji sanitarno-epidemiologicznych, instytutów medycyny społecznej lub komórek organizacyjnych akademii medycznych o innych nazwach lecz podobnym zakresie zainteresowań, do Centrum Medycznego Kształcenia Podyplomowego - Szkoły Zdrowia Publicznego i Medycyny Społecznej i do niektórych instytutów naukowo-badawczych z prośbą o wypełnienie i zwrot do Zakładu Epidemiologii PZH.

1. DZIAŁALNOŚĆ STACJI SANITARNO-EPIDEMIOLOGICZNYCH

Z nadesłanego materiału wynika, że działy epidemiologii stacji sanitarno-epidemiologicznych dokonywały - na ogół samodzielnie - opracowań z zakresu sytuacji epidemiologicznej chorób zakaźnych na nadzorowanym terenie, z uwzględnieniem zmian tej sytuacji i przyczyn zarówno jej poprawy jak i pogorszenia. Opisywały również epidemie i ich przebieg, a także działalność przeciwepidemiczną, zwłaszcza w zakresie szczepień, rzadziej innego typu akcje.

Opracowania te publikowano na ogół w sprawozdaniach i innych wydawnictwach - najczęściej do użytku wewnętrznego, rzadziej w czasopismach takich jak np.: „Przegląd Epidemiologiczny” lub „Medycyna Doświadczalna”. Na podstawie podejmowanych badań naukowych z zakresu epidemiologii chorób zakaźnych niektórzy pracownicy stacji uzyskali stopnie naukowe doktora, a nawet doktora habilitowanego. Dla przykładu w WSSE Poznań 3 osoby uzyskały stopień doktora medycyny, 1 osoba - doktora nauk biologicznych, 1 osoba - doktora habilitowanego. Prace te cechowały się na ogół dużymi wartościami praktycznymi jak np.: określenie przyczyn niskiego wykonawstwa

* Referat wygłoszony podczas konferencji zorganizowanej przez Komisję Epidemiologii Komitetu Epidemiologii i Zdrowia Publicznego Wydziału Nauk Medycznych Polskiej Akademii Nauk p.n. „Perspektywy epidemiologii w Polsce. Bilans otwarcia na XXI wiek” w dniu 22 listopada 2000 r. w Instytucie Centrum Medycyny Doświadczalnej i Klinicznej PAN, Warszawa, ul. Pańskiego 3.

szczepień w Krakowie - co było tematem pracy doktorskiej jednego z pracowników stacji sanitarno-epidemiologicznej w województwie małopolskim.

Opracowywano również informacje z zakresu zapobiegania i zwalczania chorób zakaźnych, niekiedy wydawane w formie broszur o charakterze oświatowo - zdrowotnym.

Należy również wspomnieć o doniesieniach wygłaszanych często przez pracowników stacji sanitarno-epidemiologicznych i plakatach prezentowanych na zjazdach naukowych, zwłaszcza na zjazdach Polskiego Towarzystwa Epidemiologów i Lekarzy Chorób Zakaźnych.

Część stacji sanitarno-epidemiologicznych podejmowała prace o charakterze badawczym we współpracy z instytutami naukowo-badawczymi lub akademiami medycznymi. Wkład stacji sanitarno-epidemiologicznych polegał głównie na zbieraniu i dostarczaniu materiału do badań laboratoryjnych, rzadziej na wykonywaniu testów laboratoryjnych według metody opracowanej w instytucji o charakterze naukowo-badawczym. W ostatnich latach tego typu badania podejmowano zwłaszcza w zakresie stanu uodpornienia przeciw odrze i przeciw zakażeniom wywołanym przez *Haemophilus influenzae* typu b.

Niektóre wojewódzkie stacje sanitarno-epidemiologiczne miały znaczny udział w pracy dydaktycznej - zwłaszcza przeddyplomowej. Prowadziły zajęcia dla studentów akademii medycznych, głównie wydziałów lekarskich, lecz także wydziałów nauk o zdrowiu - z zakresu epidemiologii chorób zakaźnych, rzadziej dla studentów wydziałów farmacji, studentów uniwersytetu, uczelni rolniczych i innych.

W ramach podyplomowej działalności dydaktycznej stacji, zwłaszcza w działach epidemiologii stacji wojewódzkich, odbywali staże specjalizacyjne - głównie z zakresu specjalizacji z epidemiologii i z higieny - zarówno lekarze medycyny jak i osoby z innym wyższym wykształceniem np. magistrowie pielęgniarstwa, biologii, ale również lekarze specjalizujący się w innych kierunkach, zwłaszcza w dziedzinie chorób zakaźnych, medycyny pracy, mikrobiologii.

Niektóre stacje organizowały również kursy dla osób specjalizujących się w dziedzinie higieny i epidemiologii.

2. DZIAŁALNOŚĆ AKADEMII MEDYCZNYCH I CMKP

Tylko w nielicznych jednostkach organizacyjnych akademii medycznych, zajmujących się problemami epidemiologicznymi, prowadzone były obserwacje i prace badawcze z zakresu epidemiologii chorób zakaźnych. Podejmowano tam prace o charakterze lokalnym, dotyczące stosunkowo często zagadnień z zakresu wirusowych zapaleń wątroby, zakażeń centralnego układu nerwowego, zakażeń HIV, zachorowań na AIDS, z zakresu gruźlicy itp. W większości akademii prace epidemiologiczne dotyczyły tematyki związanej z chorobami niezakaźnymi lub tematyki ogólnej jak np. oceny stanu zdrowia ludności, przyczyn umieralności itp.

Natomiast epidemiologia chorób zakaźnych była uwzględniona w tych jednostkach organizacyjnych w programie szkolenia studentów III roku wydziału lekarskiego i stomatologicznego i IV roku wydziału farmacji oraz w kształceniu podyplomowym w ramach staży specjalizacyjnych lekarzy i pracowników z innym wyższym wykształceniem, głównie z higieny i epidemiologii oraz z medycyny społecznej, najczęściej w systemie wykładów, seminariów, warsztatów ćwiczeniowych, kursów i konsultacji.

Zakład Epidemiologii Akademii Medycznej w Lublinie opublikował skrypt i podręcznik uwzględniający między innymi tematykę epidemiologii chorób zakaźnych. Szkoła Zdrowia Publicznego i Medycyny Społecznej Centrum Medycznego Kształcenia Podyplomowego koncentrowała się przede wszystkim na szkoleniu podyplomowym lekarzy i pielęgniarek, realizowanym w ramach dwu form kształcenia: krótkich kursów monotematycznych i dwuletnich kursów specjalizacyjnych. W obu tych typach kursów przekazywana była między innymi wiedza z zakresu epidemiologii chorób zakaźnych.

3. DZIAŁALNOŚĆ INSTYTUTÓW NAUKOWO-BADAWCZYCH O PROFILU HIGIENICZNYM

W części instytutów naukowo-badawczych, których główne zainteresowania koncentrowały się w zasadzie na problemach higienicznych, wykonywano także badania z zakresu epidemiologii chorób zakaźnych. Do takich należałoby zaliczyć prace z zakresu epidemiologii zakażeń pałeczkami *Salmonella* i z zakresu chorób tropikalnych, realizowane w Instytucie Medycyny Morskiej i Tropikalnej w Gdyni oraz prace z zakresu chorób zakaźnych i ich transmisji w środowisku wiejskim zwłaszcza takich jak tężec, salmonelozę odzwierzęcą, brucelozę, niektóre pasożyty, realizowane w Instytucie Medycyny Wsi w Lublinie. Instytuty te podejmowały również zajęcia z epidemiologii chorób zakaźnych na kursach tak specjalizacyjnych jak i doskonalących - między innymi dla pracowników stacji sanitarno-epidemiologicznych.

4. DZIAŁALNOŚĆ INSTYTUTÓW NAUKOWO-BADAWCZYCH O PROFILU EPIDEMIOLOGICZNYM

Jednostkami, których główny przedmiot zainteresowania stanowi epidemiologia chorób zakaźnych są:

Zakład Epidemiologii Państwowego Zakładu Higieny dla tzw. ostrych chorób zakaźnych, Zakład Epidemiologii i Organizacji Walki z Gruźlicą Instytutu Gruźlicy i Chorób Płuc dla Gruźlicy i Instytut Wenerologii Akademii Medycznej w Warszawie dla chorób zakaźnych szerzących się drogą płciową.

a) Zakład Epidemiologii Państwowego Zakładu Higieny, często we współpracy z innymi zakładami tego instytutu i ze stacjami sanitarno-epidemiologicznymi, podejmował prace naukowo-badawcze z zakresu epidemiologii tych ostrych chorób zakaźnych, które stanowią poważny problem zdrowia publicznego lub zagrożenie epidemiczne, a także tych, które stanowią szczególnie przedmiot zainteresowania tak w kraju jak i Światowej Organizacji Zdrowia.

Aktualnie prowadzone są prace z zakresu epidemiologii i sytuacji epidemiologicznej chorób zakaźnych, a zwłaszcza z zakresu epidemiologii poliomyelitis i ostrych porażek wiotkich w nawiązaniu do eradykacji polio, z zakresu odry w nawiązaniu do programu likwidacji tej choroby, błonicy, tężca, krztuśca, wirusowych zapaleń wątroby typów B, C, A, zatruc i zakażeń pokarmowych, ze szczególnym uwzględnieniem zakażeń salmonelowych, łącznie z dudem brzuszny i durami rzekomymi, zakażeń HIV i zachorowań na AIDS, zakażeń *Haemophilus influenzae* typu b, chorób odzwierzęcych - przede wszystkim wścieklizny, a także z zakresu zagrożeń chorobami nowopojawiającymi się i nawracającymi z gorączkami krwotocznymi na czele. Przedmiotem zainteresowania Zakładu są również szczepienia ochronne, zwłaszcza ich organizacja i niepożądane

odczyny poszczepienne, a także zapewnienie dobrego wykonawstwa szczepień m.in. w wysokim odsetku obowiązkowych szczepień ochronnych.

Zakład Epidemiologii PZH opracowuje, publikuje i rozpowszechnia dwukrotnie w każdym miesiącu, a także kwartalnie, za okresy półroczne i roczne meldunki o zachorowaniach na choroby zakaźne i zatruciach, roczne biuletyny o zachorowaniach na choroby zakaźne i zatruciach oraz roczne biuletyny z zakresu wykonanych szczepień ochronnych. Ponadto w Zakładzie Epidemiologii PZH zlokalizowana jest redakcja kwartalnika „Przegląd Epidemiologiczny”, który jest organem Państwowego Zakładu Higieny oraz Polskiego Towarzystwa Epidemiologów i Lekarzy Chorób Zakaźnych. Pracownicy Zakładu Epidemiologii zredagowali i w znacznej części byli autorami dwu książek: „Choroby zakaźne i pasożytnicze. Zapobieganie i zwalczanie”, które ukazało się dotychczas w 3 wydaniach oraz „Szczepionki i immunoglobuliny”, które ukazało się w 2 wydaniach. Na przełomie roku 2000 i 2001 opublikowano jubileuszową monografię zatytułowaną „Choroby zakaźne na ziemiach polskich w dwudziestym wieku i ich zwalczanie”.

Ponadto Zakład Epidemiologii PZH organizuje i w znacznym stopniu realizuje podyplomowe kształcenie epidemiologów, głównie ze stacji sanitarno-epidemiologicznych, w ramach kursów specjalizacyjnych, doszkalających i organizowanych okazjonalnie w wyniku zaistniałych potrzeb. Narasta w szybkim tempie liczba podejmujących kształcenie z zakresu epidemiologii w ramach kształcenia podyplomowego. W większości są to osoby z innym wykształceniem wyższym niż medyczne.

b) Zakład Epidemiologii i Organizacji Walki z Gruźlicą Instytutu Gruźlicy i Chorób Płuc od kilkudziesięciu już lat prowadzi badania naukowe z zakresu epidemiologii gruźlicy. W zakładzie tym dokonuje się oceny sytuacji epidemiologicznej w Polsce na tle sytuacji w innych krajach i w świecie. Dane te publikowane są w okresowo wydawanych biuletynach, zwłaszcza w corocznie wydawanym biuletynie Instytutu Gruźlicy i Chorób Płuc pt. „Gruźlica i Choroby Układu Oddechowego w Polsce” oraz w czasopismach medycznych - zwłaszcza w „Pneumonologii i Alergologii Polskiej” - organie Instytutu i Polskiego Towarzystwa Ftyzjopneumonologicznego oraz w „Przeglądzie Epidemiologicznym”, w meldunkach o zachorowaniach na choroby zakaźne i zatruciach itp. Przedstawiane są one także podczas ogólnopolskich konferencji naukowo-szkoleniowych pulmonologów. Ostatnia taka konferencja odbyła się w Zakopanym w dniach od 19 do 21 czerwca 2000 r. Pracownicy Zakładu opracowali i opublikowali podręcznik dla lekarzy i studentów pt. „Gruźlica w praktyce lekarskiej” oraz wydanie książkowe: „Gruźlica - choroba, o której należy pamiętać”.

Zakład Epidemiologii i Organizacji Walki z Gruźlicą bierze udział w szkoleniu przeddyplomowym studentów wydziału lekarskiego, w tym zwłaszcza studentów cudzoziemskich oraz w kształceniu podyplomowym lekarzy specjalizujących się w różnych dziedzinach, a zwłaszcza w zakresie chorób płuc.

c) Instytut Wenerologii Akademii Medycznej w Warszawie od chwili powstania, tj. od 1970 roku, podejmuje badania naukowe z zakresu zapobiegania i zwalczania chorób zakaźnych szerzących się drogą płciową. Instytut bierze udział w szkoleniu przeddyplomowym studentów czwartego roku wydziału lekarskiego i stomatologicznego oraz w kształceniu lekarzy specjalizujących się w dermatologii, wenerologii i w zakresie medycyny rodzinnej.

5. ZAKOŃCZENIE

Obecnie u progu XXI wieku badania w zakresie epidemiologii chorób zakaźnych, zwłaszcza związane z zapobieganiem im i zwalczaniem ich, jak również kształcenie - tak przed jak i podyplomowe w tym zakresie - powinny ulec nasileniu. Po okresie kilkudziesięcioletniej poprawy sytuacji epidemiologicznej chorób zakaźnych, eliminacji niektórych spośród nich, eradykacji ospy prawdziwej, zapowiedzi niedalekiej eradykacji poliomyelitis, odry i związanej z tymi osiągnięciami euforii i entuzjazmu, nadszedł okres, w którym pojawiło się około 30 nowych chorób zakaźnych jak np. AIDS, gorączki krwotoczne, a 20 dalszych chorób jak np. dżuma i gruźlica po okresie zacisza epidemicznego, zaczynają się szerzyć ze wzmożoną aktywnością. Prócz tych tzw. emerging and reemerging diseases czyli chorób nowopojawiających się i nawracających wymienić należy zagrożenie epidemiczne związane z produkcją i magazynowaniem w niektórych krajach broni biologicznej, zwłaszcza zarodników węglika, pałeczek dżumy i innych, które mają szansę być użyte nie tylko w okresie ewentualnej wojny, lecz także jako środek terroru w okresie pokoju. Sytuację komplikuje ponadto szybkie narastanie zjawiska lekooporności, a zwłaszcza antybiotykooporności zaobserwowane ostatnio. Aby sprostać tym wyzwaniom konieczne jest reaktywowanie - w dużej części zdewastowanej - infrastruktury przeznaczonej do zapobiegania, rozpoznawania, leczenia, zwalczania chorób zakaźnych, dostosowywanie jej do aktualnych wymagań i potrzeb adekwatnych do obecnych zagrożeń.

Konieczne jest także nasilenie badań epidemiologicznych i kształcenia mającego na celu przygotowanie fachowych kadr, wyspecjalizowanych w problemach zapobiegania i zwalczania chorób zakaźnych, zatrudnionych tak w instytucjach o charakterze naukowo-badawczym jak i w instytucjach wyznaczonych do operacyjnego, praktycznego działania.

Z porównania badań poznawczych i opracowań z zakresu obserwowanych zjawisk z dziedziny epidemiologii chorób zakaźnych w Polsce, ze stanem takich badań w innych krajach europejskich przedstawianych np. podczas spotkań epidemiologów organizowanych przez WHO, można wyciągnąć wniosek o dość dobrym poziomie polskich badań, niejednokrotnie określanych jako przodujące.

W Magdzik

THE FUTURE OF EPIDEMIOLOGY IN POLAND IN TWENTY FIRST CENTURY. COMMUNICABLE DISEASES

SUMMARY

Material collected from various institutions on activities in the field of epidemiological trials and education was analyzed and evaluated. Institutions were divided into the following groups: sanitary-epidemiological stations, medical faculties, scientific and research instituts with the higienic profile and instituts with epidemiological profile (National Institute of Hygiene, Institute of Tuberculosis and Chest Diseases and Institute of Sexual Transmitted Diseases).

Majority of activities in the country connected with epidemiology are performed in these three instituts.

Adres autora:

Wiesław Magdzik

Zakład Epidemiologii Państwowego Zakładu Higieny

ul. Chocimska 24, 00-791 Warszawa